

Když národ zestárne

Článek Respektu - 42/00

RUBRIKA: Ekonomika, strana: 9

Když národ zestárne

Penzijní reformu už provedl i Kazachstán, Češi stále čekají

Čeští zaměstnanci odvádějí ze své mzdy část peněz pro dnešní penzisty a doufají, že obdobně se ve stáří dočkají důchodu od budoucích generací. Je to standardní ukázka tzv. průběžného financování, jaké zná řada evropských států. S tím, jak se u nás prudce zvýšil průměrný věk dožití a zároveň klesá počet narozených dětí, propadá se důchodový systém do čím dál hlubších schodků - loni už to bylo více než 20 miliard (1,3 % HDP) a deficit dále poroste. I to je ve vyspělém světě standardní. V Evropě proto většina zemí postupně omezuje své veřejně financované důchodové systémy a zavádí či podporuje soukromé penzijní fondy. Už dvaadvacet států na světě toto spoření zavedlo přímo jako povinnost: šest členských zemí OECD, Hongkong, deset států Jižní Ameriky a pět v bývalém sovětském bloku. Mimochodem, vystoupení guvernéra centrální banky Kazachstánu o tamní penzijní reformě z roku 1997 patřilo na seminářích během kongresu MMF a Světové banky k nejzajímavějším. Jen v České republice se tváříme, jako by vše bylo v nejlepším pořádku. Bohužel, zázraky se nedějí. V budoucnu nás čekají obrovské schodky, pokud systém rychle a důkladně nezměníme.

Tři

biliony

Oficiální názor české vlády opakovaně sdělil ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla. Naposledy v srpnu pro týdeník Euro: "Národohospodářsky neexistuje problém ufinancovat český důchodový systém. (...) To není obecná ekonomická záležitost, to je záležitost politické vůle. (...) U nás je prostě nízký rozpočet a nízké přerozdělování veřejných prostředků přes rozpočet." Český systém podle něj potřebuje jen drobná vylepšení, oddělení od státního rozpočtu a mírný růst ekonomiky. Jde však spíše o víru než o reálný odhad situace. Podle na sobě nezávislých výpočtů Patria Finance i MMF (rozdíly mezi nimi jsou zanedbatelné) se do roku 2007 bude schodek důchodového systému měl pohybovat okolo 1 % HDP. Do té doby se bude totiž ze zákona posouvat věk pro odchod do penze až na 62 let pro muže a 57-61 let pro ženy (podle počtu dětí). Jakmile se však posouvání této hranice zastaví, počet důchodců začne rychle narůstat a schodek se zvýší na 2 % HDP v roce 2010. O dalších deset let později se deficit prohloubí až téměř na 4 % - na důchodovém účtu bychom tak vytvořili dluh tři biliony (!) korun. Taková astronomická částka by již měla vyvolat pozornost.

Sousedé

jako

vzor

Váhání má alespoň jednu výhodu - lze se poučit na příkladech odvážnějších. Můžeme se podívat na zkušenosti Maďarska a Polska. V roce 1997 připadalo v Maďarsku na 100 zaměstnaných již téměř 80 důchodců. Sociální odvody na důchody dosahovaly 30,5 % hrubé mzdy. Vyhledky maďarského systému byly tedy podobné jako dnes v České republice. Levicová vláda se rozhodla pro radikální reformu, která zahrnovala i povinné spoření do fondů. Jejich správci se staly renomované mezinárodní společnosti (National Nederlanden, Winterthur) a velké domácí banky. Zároveň byla hranice důchodového věku posunuta na 62 let pro muže i ženy, vláda zpomalila valorizaci důchodů a znevýhodnila předčasné penze. Všichni Maďaři nově vstupující na trh práce povinně odvádějí do fondů 8 % své mzdy. Ostatní si mohli tento přechod zvolit dobrovolně, ovšem systém se stal natolik populární, že nastal hromadný odliv pojištěnců a státní důchodový fond se dostal do vysokého schodku. Dnešní pravicová vláda proto zatím váhá, zda má zvýšit podíl odváděný do soukromých fondů (jak reforma předpokládala). Už v roce 2004 by se ale schodek státního systému snížil na původně plánovanou výši. Polsko odstartovalo svou radikální reformu v roce 1998. Průběžně financovaný systém v té době spotřeboval už 14 % HDP. Odvody (ve výši 9 % ze mzdy) jsou povinné pro občany mladší 30 let a dobrovolné pro všechny do 50 let. I v Polsku správu nad fondy převzaly zahraniční firmy (Commercial Union, AIG Zürich) a polské banky. Vláda v příštích letech počítá se schodky rozpočtu ve výši 2 % HDP a chystá se je pokrýt budoucími příjmy z privatizace.

Státem spravovaný průběžný důchodový systém má jednu nespornou výhodu. Může se - alespoň teoreticky - vyrovnat s jakýmkoliv demografickým vývojem. Manipulovat lze se třemi hlavními parametry: podílem důchodů ke mzdě, výší odvodů (důchodová daň) a věkem odchodu do důchodu. V současnosti tvoří důchody zhruba 67 % čisté mzdy. Má-li se udržet alespoň dnešní výše schodku, podle výpočtů Patria Finance by se podíl důchodů ke mzdě musel snížit na 60 % v roce 2010 a pod 50 % v roce 2020. Šlo by o tak výrazný pokles, že by řada důchodců skončila na sociální podpoře a vyšším výdajům bychom se nevyhnuli. Pokud bychom měli schodek pokrýt z důchodové daně, pak by její sazba musela v roce 2020 dosáhnout 37 % (podle optimističtějšího odhadu MMF "pouze" 35 %). Tak vysoké zdanění by přibrzdilo růst ekonomiky, zvýšilo nezaměstnanost a vedlo jen do bludného kruhu stále vyšších odvodů. A posun důchodové hranice? Prosím, ovšem v roce 2020 by musela pro muže i ženy dosáhnout 69 let. Těžko takovou změnu politicky ustát.

Kudy**dál**

Česká společnost se tedy musí pustit do důsledné důchodové reformy. Na základě zahraničních zkušeností si lze jen stěží představit úspěch bez zapojení soukromých úspor. Mohlo by stačit jen dobrovolné spoření v penzijních fondech? Česká republika je zavedla v roce 1994, celý systém se však vyvinul spíše v nástroj krátkodobých úspor pro lidi v těsně předdůchodovém věku. Účastníky spoření je více než dva miliony lidí, jejich úspory jsou ovšem velmi nízké a v průměru se pohybují okolo 3 % průměrné mzdy. Ačkoli se regulace penzijních fondů v poslední době zlepšuje, stále zdaleka nedosahuje standardů v jiných zemích. Důchodová reforma spoléhající na dobrovolné úspory by vyžadovala od vlády konzistentní a vytrvalou kampaň, která by přesvědčila občany, že soukromé úspory budou nutné a že státní penze bude jen záchrannou sítí pro nejchudší (například jako v Austrálii). Vzhledem k naléhavosti důchodové reformy se nezdá, že by v České republice panovaly příznivé podmínky pro takovou "evoluční" změnu. Vláda by také mohla výrazněji podporovat zaměstnanecké penzijní fondy a vybudovat celý jejich systém tak, aby neomezovaly mobilitu zaměstnanců a aby se v nich peníze spravovaly co nejefektivněji. Plány současného kabinetu jsou však zatím nejasné. Vhodnou alternativou je proto radikální reforma po vzoru Polska a Maďarska. Vyžádala by si ovšem značné přitvrzení v regulaci penzijních fondů. Absolutně nezbytnou podmínkou je diskuse a pochopení velikosti problému ze strany veřejnosti a politiků. Bez toho o ní nelze začít vážně uvažovat.

Autor je hlavním ekonomem Patria Finance.

Ondřej Schneider